

Αξιοκρατία και λαϊκισμός

Εφημερίδα των Συντακτών, 28/5/2022

Σε μια διάσημη ομιλία επί προεδρίας του, ο Obama είχε πει ότι οι ΗΠΑ αντιπροσωπεύουν το αξιοκρατικό ιδεώδες, “ότι εδώ μπορείς να τα καταφέρεις, αρκεί να προσπαθήσεις.” Το επιχείρημα του Obama μπορεί ωστόσο να διαβαστεί και ως εξής:

Αν προσπαθήσεις, θα τα καταφέρεις.

Δεν τα κατάφερες.

Άρα δεν προσπάθησες.

Σύμφωνα με το καινούριο βιβλίο του Michael Sandel *Η Τυραννία της Αξίας* (εκδ. Πόλις, 2022), το έγκυρο αυτό επιχείρημα συνοψίζει την πρόσφατη κρίση της σοσιαλδημοκρατίας: την εγκατάλειψη της εργατικής τάξης, τη συνακόλουθη αποδυνάμωση των σοσιαλδημοκρατικών κομμάτων και την κάλυψη του κενού από τον λαϊκισμό (Trump, Orbán, Modi, Le Pen, κλπ.).

Η διάγνωση του Sandel είναι απλή και πειστική. Από τον Blair μέχρι τον Obama, η συνεπαγωγή της σύγχρονης σοσιαλδημοκρατίας—“Αν προσπαθήσεις θα τα καταφέρεις.”—αναπαριστά ένα ιδεώδες ανέφικτο και ανεπιθύμητο.

Ιδεώδες ανέφικτο και ανεπιθύμητο

Ανέφικτο επειδή οι συνθήκες ζωής της συντριπτικής πλειοψηφίας στον καπιταλισμό καθορίζονται όχι από την ατομική εργασία, αλλά από το κληρονομημένο κεφάλαιο. (Σχεδόν τα 2/3 της ανισότητας πλούτου στη δυτική Ευρώπη και το 1/2 στις ΗΠΑ προέρχεται από κληρονομημένο κεφάλαιο.)

Και ανεπιθύμητο επειδή κοινωνικά άδικο, αφού η “προσπάθεια” που “τα καταφέρνει” μετριέται αποκλειστικά ως χρηματοποιήσιμη πρόσοδος, δηλαδή ως δεξιότητα ή ταλέντο που μπορεί να εξάγει χρηματικό πλεόνασμα στην αγορά εργασίας.

Αυτό σημαίνει ότι αν δεν έχεις αρκετό έμφυτο ταλέντο ή δεν εργάζεσαι σε αγορά υψηλής προστιθέμενης αξίας, τότε δεν θα μπορέσεις ποτέ να αντλήσεις μισθό επιπέδου Messi ή προσόδους επιπέδου Justin Bieber, όσο κι αν προσπαθήσεις. Έτσι το παλιό σοσιαλδημοκρατικό ιδεώδες των ελεύθερων και ίσων πολιτών που συνεργάζονται σε συνθήκες αμοιβαίας ανεξαρτησίας για το κοινό αγαθό αντικαθίσταται από τον μοραλιστικό συλλογισμό της αξιοσύνης: “Δεν τα κατάφερες. Άρα δεν προσπάθησες.”

Αξιοκρατία και λαϊκισμός

Ο Sandel υποστηρίζει ότι αυτή η μονομερής προσήλωση στην αξιοκρατία της αγοράς γεννάει λαϊκισμούς. Ο Trump, για παράδειγμα, εκφράζει τα άγχη του αυτοαπασχολούμενου και του μικροαστού που νοιώθει το κράτος να τον έχει εγκαταλείψει, τους συμπολίτες του να τον θεωρούν *loser* (“Δεν τα κατάφερες.”) και την εργασία του να απαξιώνεται (“Δεν προσπάθησες.”).

Αλλά ας υποθέσουμε ότι η συνεπαγωγή ισχύει—αν προσπαθούσες, θα τα κατάφερνες. Και έστω ότι προσπάθησες, άρα τα κατάφερες. Μια τέτοια αξιοκρατική δομή δεν αποκλείει έναν λαϊκισμό προσανατολισμένο όχι ενάντια στον αξιοκρατικό μοραλισμό που κριτικάρει ο Sandel, αλλά ενάντια στην ίδια την ύπαρξη σοσιαλδημοκρατικών θεσμών. Δεν είναι δύσκολο να φανταστούμε τον Elon Musk και τους υπόλοιπους τεχνολιγάρχες να ηγούνται μιας πολιτικής κίνησης ενάντια στο ίδιο το σοσιαλδημοκρατικό κράτος. Για την ακρίβεια, μια τέτοια συμμαχία τεχνολιγαρχών και λαϊκιστών μοιάζει όλο και πιθανότερη. Έτσι η προσήλωση της ήδη αποστεωμένης σοσιαλδημοκρατίας στην αξιοκρατία παραχωρεί την ιδεολογική

πλατφόρμα σε αυτούς που θέλουν να την αποτελειώσουν.

Μέχρι εδώ, όλα καλά. Από το *A Theory of Justice* του Rawls και το *The Rise of the Meritocracy* του Young ξέρουμε ότι μια αμιγώς αξιοκρατική κοινωνία θα ήταν άδικη. Δεν αξίζω τον πλούτο που απέφεραν οι προσπάθειές μου επειδή η κοινωνία στην οποία έτυχε να ζω τυχαίνει να έχει αγορές που έτυχε να επιβραβεύουν αδρά αυτό που έτυχε να μπορώ να πουλήσω. Άρα η ισότητα ευκαιριών, όσο αναγκαία κι αν είναι για τη δίκαιη κοινωνία, δεν είναι επαρκής.

Επιπλέον, κατά τον Sandel η εμμονή στην αξιοκρατία απαξιώνει τα επαγγέλματα χαμηλής προστιθέμενης αξίας (του ντελιβερά, του καθαριστή, κλπ.), συμπαρασύροντας στην απαξίωση την τεχνική και επαγγελματική εκπαίδευση. Ταυτόχρονα, η ίδια δυναμική μετατρέπει τα πανεπιστήμια σε εργοστάσια παραγωγής διαπιστευτηρίων για τη μέση τάξη. Όλα αυτά, καταλήγει ο Sandel, συντείνουν προς ένα μοντέλο της δημοκρατίας βασισμένο στον καταναλωτισμό—οι δημοκρατικοί θεσμοί ως μηχανισμός άθροισης μαζικών προτιμήσεων—και όχι σε ένα μοντέλο ίσης συμμετοχής, “δημόσιας αρετής,” [civic virtue] και κοινής μέριμνας για το “κοινό αγαθό.”

Ένα εναλλακτικό μοντέλο;

Ποιο είναι όμως το δημοκρατικό μοντέλο που αντιπροτείνει ο Sandel; Εδώ το επιχείρημα αντλεί έμπνευση από μια ιδέα εναργώς διατυπωμένη από τον G.A. Cohen. Η δίκαιη κοινωνία, για τον Cohen, διέπεται από αρχές παρόμοιες με αυτές της δημόσιας δανειστικής βιβλιοθήκης: ο καθένας δανείζεται μόνο όσα βιβλία χρειάζεται, στη βάση κανόνων δικαίου που εξασφαλίζουν παρόμοια πρόσβαση για όλους, με όρους ελευθερίας και ισότητας όλων των δανειζομένων. Όπως το θέτει ο ίδιος ο Sandel, η κοινωνία μετέρχεται “τα μέσα που παρέχουν οι συσσωρευμένοι πόροι του ίδιου του λαού, μαζί με τη γνώση και ικανότητα που χρειάζεται για να τα αξιοποιήσει.”

Τι σημαίνει αυτό το βιβλιοθηκονομικό μοντέλο για τις σχέσεις ιδιοκτησίας και παραγωγής σε μια αναπτυγμένη οικονομία, όπως η αμερικανική; Ποια η σχέση, για παράδειγμα, ανάμεσα στην παραγωγή (π.χ. τον συγγραφέα ενός βιβλίου), την αγορά (π.χ. τον βιβλιοθηκονόμο που το δανείζει) και την κατανάλωση (π.χ. τον αναγνώστη που το δανείζεται);

Ο Sandel δεν δίνει καν προσωρινές απαντήσεις σε αυτά τα ερωτήματα. Επιπλέον, δεν εξηγεί πώς ένα μοντέλο δημόσιας ιδιοκτησίας μέσω παραγωγής και παραγόμενων αγαθών θα συμπεριλάμβανε τα ορφανά της σοσιαλδημοκρατίας (τον εκτός συνδικάτου ντελιβερά, καθαριστή, κλπ.) ή γιατί προϋποθέτει μέριμνα για κάποιο υποτιθέμενο “κοινό αγαθό.”

Όσα δεν φτάνει η σοσιαλδημοκρατία...

Αλλά εδώ υπάρχει ένα βαθύτερο πρόβλημα, που είναι ότι ο Sandel μπερδεύει το σύμπτωμα με την αιτία. Η σοσιαλδημοκρατία δεν απέτυχε επειδή πήγε στην αξιοκρατία• πήγε στην αξιοκρατία επειδή απέτυχε. Τι σημαίνει αυτό;

Ο σημαντικότερος σύγχρονος υπερασπιστής της σοσιαλδημοκρατίας, ο John Rawls, θεωρούσε ότι μια κοινωνία πραγματικά ελεύθερων και ίσων ανθρώπων παράγει “επάλληλη συναίνεση,” δηλαδή την ίδια τη συναίνεση που χρειάζεται για την αναπαραγωγή της. Οι πολίτες αναγνωρίζουν τους εαυτούς τους στη δικαιοσύνη των πολιτικών θεσμών και ψηφίζουν ανάλογα.

Όμως η αξιοκρατία από μόνη της δεν είναι ούτε δίκαιη ούτε μπορεί να παράγει επάλληλη συναίνεση. Έτσι ο αξιοκρατικός μοραλισμός μοιάζει σαν εξωραϊσμός μιας χρόνιας κληρονομημένης αποτυχίας. Όσα σοσιαλιστικά σταφύλια δεν έφτασε η σοσιαλδημοκρατική αλεπού τα έκανε αξιοκρατικά κρεμαστάρια.